

MONOPOL OCH GRUNDLAG

DET har funnits en tid, då den svenska socialdemokratien icke väntade mycket av dagens politik men i stället hoppades allt av morgondagens. Utan hänsyn till de då härskande borgerliga partierna framförde den sin svenska tolkning av Marx' läror. Den var en stridande kyrka, som förfäktade sina meningar utan tanke på parlamentariska majoriteter i censussystemets riksdag. Sedan världskrigets slut ha emellertid även socialdemokraterna fångats av den parlamentariska taktikens problem, och med stor skicklighet manövrera numera partiets ledare sina väldisciplinerade kadrer med tanke på segrar i valmanskår och riksdag. När en fråga reser hinder i vägen för näraliggande valpolitiska syften begraves den i nya kommittéer och det blir tyst omkring densamma — även om den intager en central plats i idéprogrammet. Den rena lärans predikanter få inställa sina utläggningar av partiets principprogram och få efter bästa förmåga bliva opportunistiska uttolkare av regeringens »realpolitik».

Sedan 1920 har socialiseringsprogrammet legat i materialreserv i en kommitté, som skulle varit ärevördig på grund av sin ålder, om den icke varit skandalös genom sin dyrbara onyttighet. Medan man förgäves väntat på hur socialdemokraterna själva tänkte sig det socialistiska paradiset, har monopoltanken gång efter annan blivit framkastad. Än har det gällt ölet, än bensinen, än kaffet, än försäkringsväsendet, än fjärrtrafiken med lastbilarna, än radioväsendet. Men socialiseringsprogrammet har i denna form icke kunnat väcka någon entusiasm. Oviljan mot monopolen går långt in i arbetarklassens egna led, och den är så stark, att den t. o. m. syntes kunna leda till en intim borgerlig samverkan. En regeringsaktion i monopolfrågan skulle säkert gjort ett brått slut på regeringen och dess radikala politik. Men då denna politik alltid har dikterats av grundsatsen att icke sträcka fötterna längre än fällen räcker, d. v. s. att aldrig gå längre åt vänster än en riksdags-

majoritet var villig att följa med, inställdes alla aktioner, som medförde risker för ministärens liv. Farliga monopolfrågor förvisades och åter ånyo förvisades till kommittéer. För att ytterligare lugna berättigade farhågor kunde statsministern också tillåta sig att i en storborgerlig miljö berömma det enskilda initiativets insatser. Som en förfaren mästare att spela på dubbla manualer gav statsministern snart därefter de socialistiska principerna sin tillbörliga hyllning: soloklaverets överraskande tema avlöstes av bröstverkets kända tongångar. Inför förestående nyval, då det icke blott gäller att fasthålla borgerliga parlamentariska bundsförvanter under den alltid besvärliga sista sessionen av riksdagsperioden utan också att vinna en socialdemokratisk majoritet i andra kammaren, spelades emellertid de socialistiska melodierna med större försiktighet än på mycket länge.

Det socialdemokratiska partiets monopolplaner äro tills vidare icke övergivna, endast tillfälligt undanskjutna. Partiet rustar sig att vinna en majoritet i andra frågor än monopolfrågan, men med fria händer att göra vad det vill även i denna. Hotet ligger kvar över vårt näringsliv och kan snart nog aktualiseras.

Det är i denna situation, som högern vid årets riksdag väckt sin bekanta motion i monopolfrågan. Förslaget innebär, att intet nytt monopol skall kunna införas utan grundlagsändring. Härav följer, att varje statligt monopol måste kräva tvenne riksdagars likalydande beslut, med mellanliggande nyval till andra kammaren. Så djupt ingripande, som en monopolisering av en fri näring kan vara för hela vårt ekonomiska och sociala liv, är det en rimlig fordran, att en sådan icke genomdrives utan det noggrannare övervägande, som en grundlagsändring medför.

Framför allt är det emellertid av vikt, att valmanskåren får ett tillfälle att uttala sin mening i frågan, såsom fallet blir vid grundlagsändring, då vid denna ett nyval till andra kammaren måste föregå riksdagens definitiva beslut. Valmanskåren bör icke ställas utanför de viktiga avgöranden, som inrättandet av ett nytt statsmonopol innebär. Det socialdemokratiska partiet och dess ministärer böra icke kunna överrumpla det svenska folket och — kanhända med en liten och tillfällig riksdagsmajoritet — genomdriva monopoliseringsprojekt, som aldrig förut varit underställda valmanskårens bedömande, men som, en gång genomförda, alltid måste vara svåra att åter avskaffa. Icke minst ur demokratiska synpunkter är motionens syfte ytterst behjärtansvärt — och riksdagens

partier ha alltså i denna fråga fått ett tillfälle att visa, hur allvarligt deras demokratiska deklamationer äro menade.

Härtill kommer, att den sittande ministären och dess parti nu få anledning att inför de förestående nyvalen klargöra sin principiella ställning i monopolfrågorna, sedan de tydligen åsyftat att på denna viktiga punkt gå till val i oklarhetens och dimbildningens tecken. Det är en rimlig fordran att en regering, som gjort så många monopolistiska framstötter och oroat den ena näringsgrenen efter den andra men som till sist inför en växande opposition iakttagit en dubbeltydig tystnad, äntligen ger klart besked i frågan om sina avsikter med vårt svenska näringsliv. Det kan icke längre undvikas att frågan om monopolen blir en av huvudfrågorna i höstens valrörelse. Det socialdemokratiska partiet har genom sina upprepade monopolistiska framstötter gjort det till en angelägenhet av största vikt att klarhet äntligen skapas i denna för vårt näringsliv och vårt fria samhällsliv avgörande fråga. Det borde icke heller vara svårt för partiets och ministärens ledande män att giva klara besked i denna sak. Flera av partiets bästa intelligenser ha år efter år och på de mest generösa villkor, på statens bekostnad, varit i tillfälle att studera socialiseringens problem. Partiets eget program har gjort det till en självklar plikt för dess medlemmar att grundligt penetrera statsmonopolens konkreta problem. Flera kommittéer ha dessutom framlagt utredningar rörande de olika monopolfrågorna. Det går icke längre för det socialdemokratiska partiet att komma till valmännen och säga: »vi veta icke ännu vad vi vilja angående statsmonopolen; den frågan kunna vi först efter valen besvara». Det är icke valmanskåren, som har gjort frågan ofrånkomlig för det socialdemokratiska partiet; det är i stället partiet, som gjort frågan ofrånkomlig för valmanskåren.

Men bortsett från de demokratiska principernas och den politiska anständighetens krav är det en naturlig fordran, att de näringar, som hotas av monopolprojekt, få den tidsfrist, som en grundlagsändring kan giva. Fria näringar kunna också ha rätt till en viss uppsägningstid. De behöva den för att kunna arbeta på längre sikt, för att rationellt lösa dagens uppgifter och planlägga morgondagens. Ett näringsliv, som föga eller ingenting vet om den närmaste framtidens uppgifter och villkor, blir icke framgångsrikt och utvecklingsdugligt och kan icke prestera den planhushållning, som det ekonomiska livet alltid eftersträvar. Den säkra tvångshushållningen är nästan bättre än den osäkra friheten. Det är

denna osäkra frihet, som det socialdemokratiska partiet under en svår tid har bjudit vissa grenar av det svenska näringslivet.

De svenska grundlagarna reglera mångahanda frågor, som icke äro av den vikt, att grundlagens garanti är nödvändig mot tillfälliga ingrepp och förhastade reformer. Frågorna om statsrådets rang, om markegångstaxornas upprättande, om åtal mot riksdagsman och om taxeringsmäns ansvar behandlas i vår främsta grundlag, och i de övriga grundlagarna regleras en rad av statslivets detaljer, som i andra länder förbehållas lagar och förordningar av en helt annan dignitet. Å andra sidan har det parlamentariska statsskicket icke fått någon direkt förankring i grundlagens ord, om också många av dess bestämmelser ge starka garantier för dess bestånd. Äganderätten, som den stora franska revolutionen i rättighetsförklaringen av 1789 deklarerade som en av »människans naturliga och oförytterliga rättigheter», har endast en svag och omstridd garanti i RF § 16. För 1809 års män var äganderätten en så självklar sak, att något grundlagsskydd icke ansågs nödvändigt. I fråga om »monopolierna» möta vi ett oklart och omstritt stadgande i RF § 60. Enligt en strängare tolkning skulle berörda bestämmelse innehålla ett förbud mot upprättande av monopol, vare sig det sker genom konungen ensam eller genom konung och riksdag. Statsmakterna negligerade denna tolkning, då de 1914 upprättade tobaksmonopolet, och inlade i det nämnda grundlagsstadgandet endast en begränsning av konungens ekonomiska lagstiftningsmakt. Det kan icke råda något tvivel om att en monopolvänlig eller monopolhungrig riksdagsmajoritet kommer att tillämpa samma grundlagstolkning, som 1914 kom till användning. Det nuvarande stadgandets oklarhet gör en grundlagsändring motiverad. Riksdagens borgerliga majoritet kan knappast tveka, i vilken riktning denna ändring bör gå. Det parti, som under föregivna formuleringssvårigheter sviker sin borgerliga uppgift i frihetens och rättssäkerhetens tjänst, torde icke så lätt komma ifrån räkenskapens dag vid höstens val.

G. A.